

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2008:10

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

En hålväg i Valla

RAÄ 294

Kvarteret Irrblosset 2

Vallaområdet

Linköpings stad och kommun

Östergötland

Dnr 421-778-2007

Bengt Elfstrand

UV ÖST RAPPORT 2008:10

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

En hålväg i Valla

RAÄ 294

Kvarteret Irrblosset 2

Vallaområdet

Linköpings stad och kommun

Östergötland

Dnr 421-778-2007

Bengt Elfstrand

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 010-480 81 40

Fax 010-480 81 73

uvost@raa.se

www.arkeologiuv.se

Omslagsbild En halv hästsko (F1) som kan vara en fliksko låg 5 m söder om hålvägen. Foto Claes Brännfjord.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Claes Brännfjord, Bengt Elfstrand

Utskrift UV Öst, Linköping 2008

Kartor ur allmänt kartmaterial, ©Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2008 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2008:10

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Undersökningsresultat	7
Schakt 1	7
Schakt 2	7
Schakt 3	8
Schakt 4	8
Slutsats	9
Åtgärdsförslag	9
Referenser	10
Tryckta källor	10
Otryckta källor	10
Administrativa uppgifter	11
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar	12
Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar	13

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningsområdet markerat.

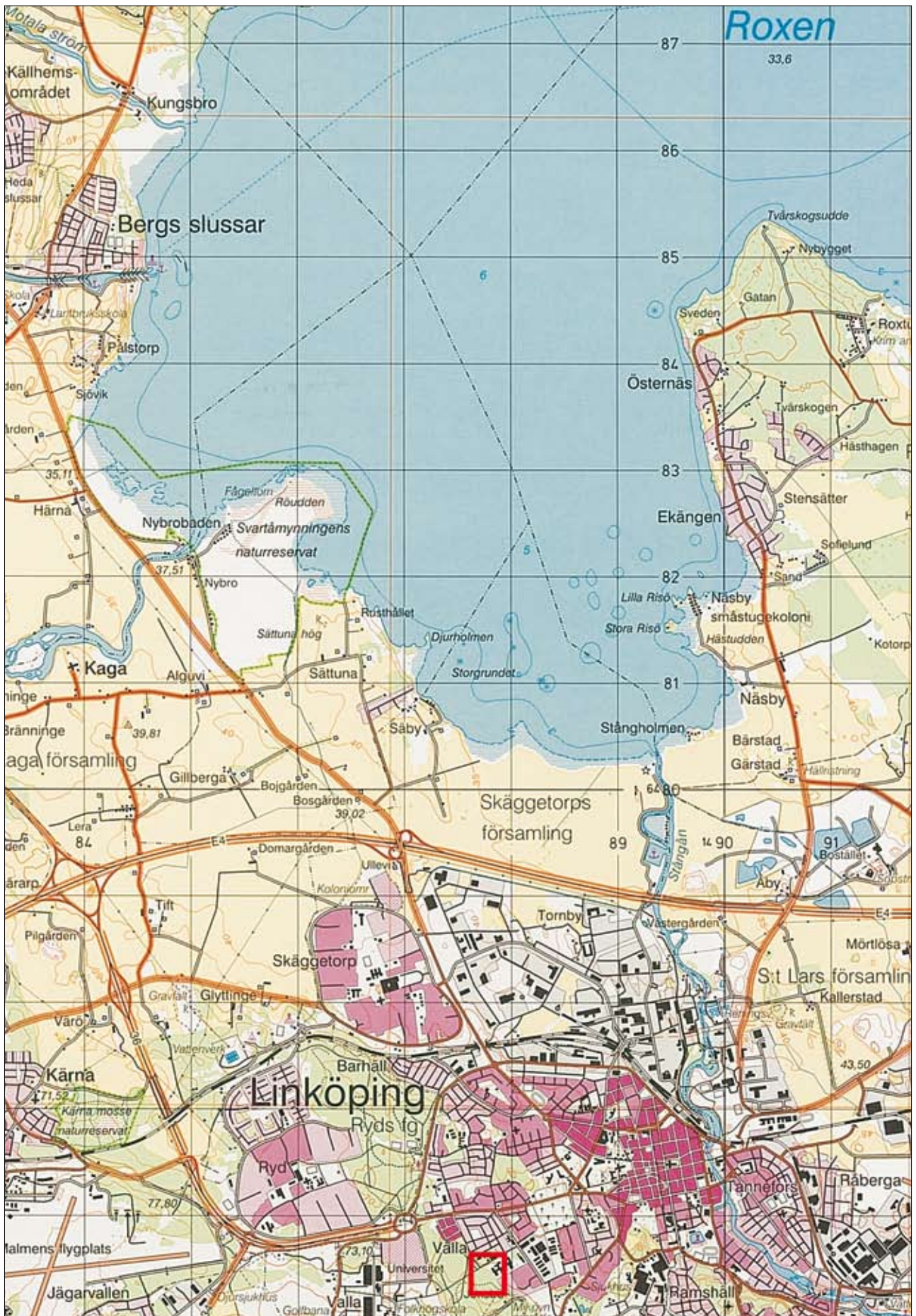

Fig 2. Utdrag ur analoga Gröna kartan, Linköping 8F NO, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk förundersökning

En hålväg i Valla

Sammanfattning

Inför en ny detaljplan i kvarteret Irrblosset planerade Linköpings Kommunala fastigheter AB att bebygga kvarteret nr 2. Genom kvarteret gick en hålväg RAÄ 294 mot nordost rakt upp mot servicehusen. Flera provschakt drogs inom kvarteret. Ett av schakten gick tvärs över hålvägen. Den hade ett skålformat tvärsnitt och var fylld med mörk mylla. Hålvägen var 2 m bred och 0,55 m djup. I botten på hålvägen fanns ett hårdpackat lerlager med ett tunt lager av träflis ovanpå. Bredvid hålvägens norra sida fanns en härd med enstaka brända ben. Ca 5 m söder om hålvägen framkom en halv hästsko som verkar vara en fliksko och skulle då vara från tidig medeltid. I schakt 1 förekom kolsplitter och små bitar bränd lera, som förmodligen är från en skogsbrand. Delar av marken kan ha varit bearbetad under en kort tid. Hålvägen är sannolikt från medeltid eller äldre.

Bakgrund

Inför en ny detaljplan planerade Linköpings Kommunala Fastigheter AB att uppföra en ny byggnad vid RAÄ 294, Kvarteret Irrblosset 2 i Vallaområdet, Linköpings stad och kommun, Östergötland. Ett antal parallellt gående hålvägar gick fram till en marksänka strax söder om exploateringsområdet. En av vägarna vek synligt av mot nordöst över kvarteret. De övriga kunde ligga dolda inom kvarteret under ytlagret av jord. Länsstyrelsen i Östergötlands län gav därför i uppdrag åt Riksantikvarieämbetet UV Öst att utföra en arkeologisk förundersökning inom kvarteret. Bengt Elfstrand ansvarade för förundersökningen och har även sammanställt rapporten. Linköpings Kommunala Fastigheter AB stod för kostnaderna.

Syfte och metod

Syftet var att konstatera om det fanns ytterligare fornlämningar, dolda under markytan, inom kvarteret. För detta ändamål var avsikten att dra långa schakt tvärs över hålvägarnas förmodade riktning. På grund av att vissa träd skulle stå kvar fick långschakten planeras i en annan riktning. Även ett tvärsnitt skulle dras genom den synliga hålvägen (RAÄ 294).

Topografi och fornlämningsmiljö

Det aktuella området inom kvarteret ligger på närmast plan mark. Västnordväst om Irrblosset 2 är det ett sumpigt område som ligger i skogsmark. Nordost om Irrblosset är bebyggelsen heltäckande i området. Norr om Irrblosset finns en parkeringsplats som slutar vid Vallavägen och norr om denna börjar kvarteret Idegranen som delvis är en parkliknande skogstomt. Den södra gränsen till kvarteret Irrblosset 2 är också bevuxet med skog. Denna skog täcker också undersökningsområdet.

Strax väster om kvarteren ligger en stor skogsklädd höjdsträckning av moig morän som är ca 20 m högre än omgivande område. Den sluttar ner mot de aktuella kvarteren mot öster där marken flackar ut och övergår i styv glaciallera på provtagningsdjupet (0,5 m djupt, Fromm 1975, Jordartskartan, Linköping SO). Moränfoten i öster ligger ca 75 m ö h och består också av ytsvallad sand.

De registrerade fornlämningarna i de aktuella kvarterens närhet är mycket få. Ett omfattande hålvägssystem (RAÄ 294) ligger strax väster om kvarteret Irrblosset som sammanlagt består av 800 m väg, varav en del löper parallellt med varandra. Tre av de östra parallellvägarna går

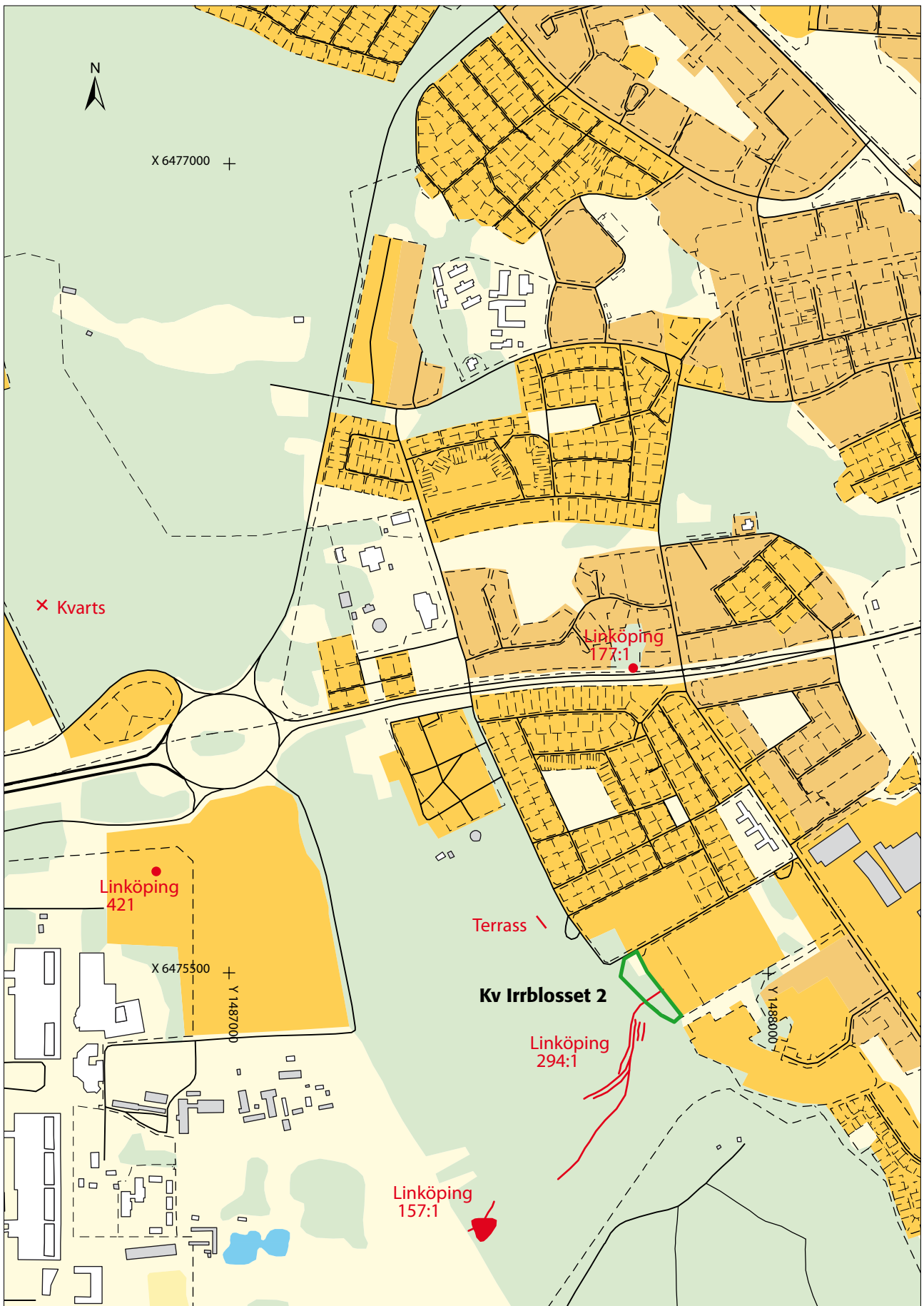

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, 8F 5h Linköping, 085 57, med undersökningsområdet och övriga fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.

rakt norrut i riktning mot det aktuella kvarterets västra kant. Ca 200 m sydväst om dessa återkommer en av hålvägarna (RAÄ 157) tillsammans med 6 runda stensättningar och 2 kvadratiska. I övrigt förekommer endast sentida lämningar. En väghållningssten (RAÄ 177:1) står 600 m norrut vid Malmslättsvägen och en minnessten (RAÄ 279:1) är rest 750 m österut vid trängregementets gamla lokaler.

Kvarteret Irrblosset ligger inom det som varit Vallas ägor och visar på få aktiviteter under historisk tid, vilket borde innebära att eventuella äldre förhistoriska lämningar är tämligen välbevarade. Namnet Valla tyder på gräsmark, betesvall, äng eller lövtäkt under slutet av förhistorisk tid och senare. Detta medför ett minimalt ingrepp i marken. Själva namnet är från början detsamma som det tyska ordet Wald (skog) enligt Jan Paul Strid (Strid 1987:29). Detta bekräftas också av de olika brev som behandlar ägoförhållandena för Valla från medeltid och framåt i tiden. Det första brevet är utfärdat 1313, då kaniken Inge testamenterar en äng till klostret i Linköping (Ridderstad 1918:620). Valla har mycket äng och betesmark, vilket bekräftas av storskifteskartan från 1774.

Kvarteret har ett lämpligt markunderlag av sand i den södra halvan och höjdnivåer strax över 75 m ö h som under äldre stenåldern bildade en flack 200x100 m stor udde mot nordost där kvarteret ligger vid dess bas. I Valla koloniområde ca 500 m mot nordväst avslöjades en mesolitisk husgrund (RAÄ 421) vid exploateringarna i kvarteret Intellectet (Molin 2006:7f). På nivåerna kring 70 m har det påträffats kvarts ca 500 m mot sydost och även norr om Vallaron-dellen som förmodas vara strandbundna boplatser i ett skärgårdslandskap under mesolitisk tid.

Enligt Gert Franzén finns det en terrass (Franzén 2001:13f) i slutningen ca 150 m nordväst om kvarteret Irrblosset som skulle kunna vara förhistorisk. Aktiviteter i närheten av denna terrass kan i så fall ha förekommit.

Vallavägen avgränsar norra sidan av kvarteret. Denna väg är äldre än de övriga gatorna däromkring. Den finns med på häradskartan över Hanekinds härad från 1878, men saknas på storskifteskartan över Valla från 1774. Vägen torde därför vara från tiden efter 1774.

Undersökningsresultat

De fyra hålvägarna (RAÄ 294) går nästan i nord-syd i norra delen av hålvägssystemet. De ligger parallellt med varandra med ett avstånd mellan varje hålväg på 5–10 m. De tre östra hålvägarna slutar tvärt vid en tydlig kant intill ett lägre markparti norr därom, som stundtals är sumpigt. Den västligaste hålvägen fortsätter mot nordost förbi de övriga hålvägarna. Dessa är 2–4 m breda och 0,40 m djupa. De tre östliga hålvägarna slutar ca 25 m väster om exploateringsytan, medan den västligaste löper tvärsöver det aktuella kvarteret.

Fyra schakt drogs inom undersökningsytan. De fick anpassas till trädbeståndet på platsen och till hålvägarnas förlängda riktning över kvarteret samt till markförhållandena.

Schakt 1

Schakt 1 drogs i nord-syd i södra delen av kvarteret där marken var plan. Avsikten var att konstatera om det fanns sand som underlag för en boplatz på den flacka udden som fanns där under mesolitisk tid. Markunderlaget var sand och i denna förekom enstaka bitar bränd rundnött lera (F4) och glest med kolsplitter.

Schakt 2

Schakt 2 utfördes mitt i exploateringsytan i nord syd men vek av mot nordnordost efter halva sträckan. Den drogs över hålvägen. Syftet var att fastställa hålvägens karaktär och se om det fanns andra lämningar eller fynd i anslutning till denna. Hålvägen (A1) var skålformad i tvärsnitt och 2 m bred i ytan. Strax norr om denna låg en härdrest (A2) med enstaka brända ben (F2) och kolsplitter (PK1). I södra delen av schaktet påträffades en kraftigt korroderad halv hästsko (F1) och en bit bränd lera (F3) samt enstaka skärvstenar.

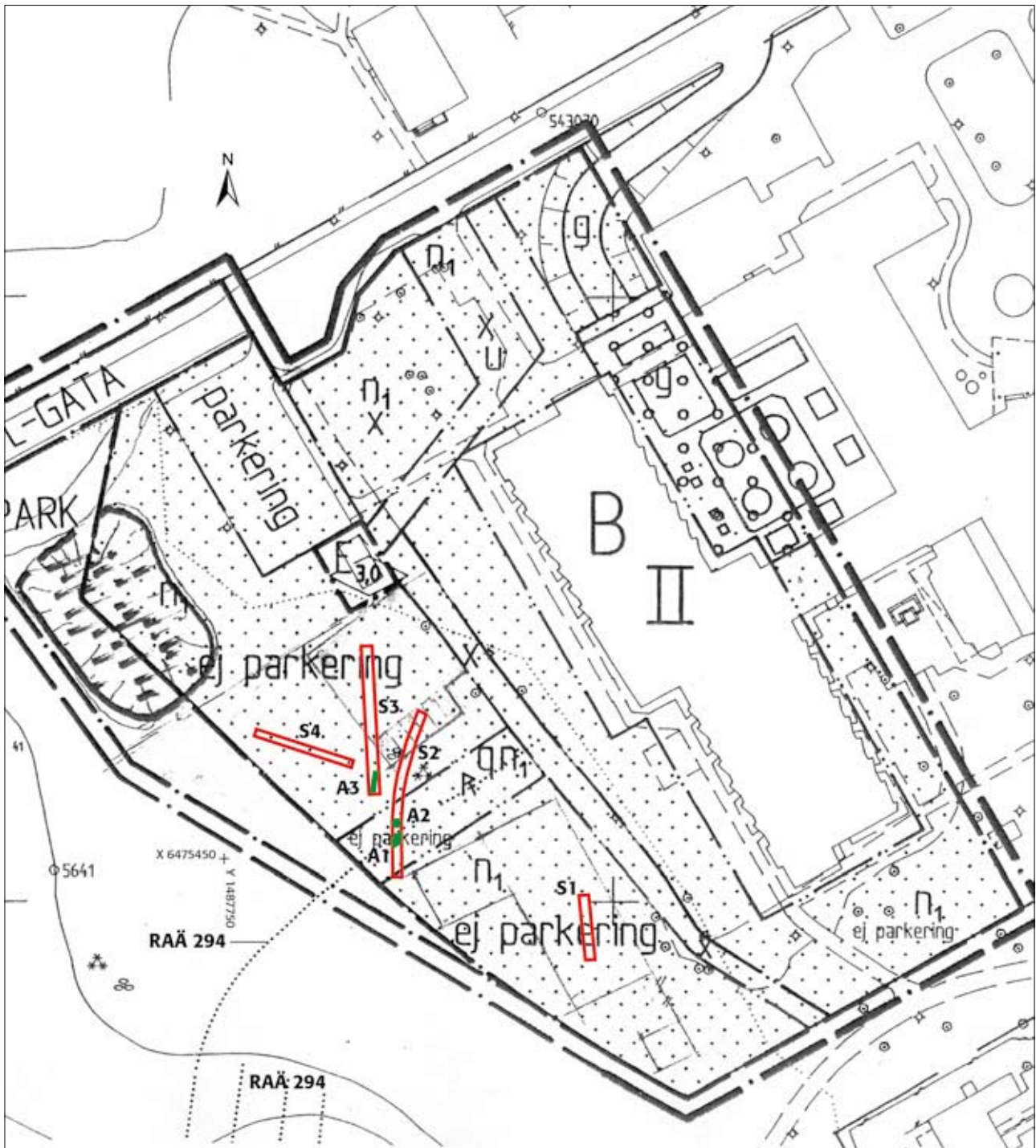

Fig 4. Plankarta över kvarteret Irblosset och schaktens samt anläggningarnas läge. Skala 1:1000.

Schakt 3

Schakt 3 förlades i norra delen av ytan. Avsikten med schaktet var att se markunderlaget och om det kunde finnas anläggningar och fynd. I hela schaktet var det lerig morän utom i sydligaste delen där det var mera sandblandat. I sanden förekom en 5m lång sträcka av mörk humös sand som var meterbred. Mörkfärgningen var grund (A3).

Schakt 4

Schakt 4 togs upp i norra delen i öst-väst i förlängningen av de tre hålvägarna söder om kvarteret. Avsikten var att konstatera om hålvägarna var dolda under grästorven. Marken bestod av lerig morän. Schaktet var utan anläggningar och fynd.

Slutsats

De tre östliga hålvägarna fortsatte inte över kvarteret utan slutar vid en marksänka. I marksänkan ligger en våtmark 50 m norr om hålvägarna. Det finns dock ett dike som går i sänkan ca 30 m från hålvägarna. Förmodligen har våtmarken varit större. Det finns en möjlighet att de tre hålvägarna slutat vid sänkans kant och att våtmarken nyttjats för vattning av boskap. Liknande hålvägar som slutade vid en våtmark har undersökts vid Kummelby i Hogstads socken (Elfstrand, 2005:100) med samma funktion.

En mörkfärgning (A3) i schakt 3 skulle kunna vara en förlängning av en av hålvägarna men det är synnerligen osäkert på grund av dess grunda karaktär och lösa material jämfört med hålvägen A1 söder därom.

Hålvägen A1 som går över undersökningsområdet var skålformad i tvärsnitt och 0,55 m djup och 2 m bred. Den syntes i markytan som en flack sänka. I botten var det hårdpackad lera som täcktes av ett tunt lager lera med träflis. Detta kan vara rester efter ris eller trä som lagts i botten på hålvägen för att man inte skulle trampa ner i bottenleran vid dålig väderlek.

En härdrest (A2) låg norr om hålvägen och torde ha ett samband med denna. Några små brända ben kan tyda på att man rastat intill vägen. Ca 5 m söder om hålvägen påträffades en kraftigt korroderad halv hästsko av järn (F1).

Åldern på hålvägarna är mycket svår att bedöma. Halvskon ger trots sitt korroderade skick, intryck av att vara en fliksko. Detta tyder åtminstone på medeltid. Hålvägen kan dock vara äldre.

I södra delen av undersökningsområdet förekom rundnött bränd lera och kolsplitter i den ganska rena sanden. Detta var något förbryllande eftersom det inte fanns något kulturlager. Ett hypotetisk antagande kan vara att det är en mesolitisk bosättning som utsatts för en transgression och spolats ut och därmed utsatts för urlakning på detta vis, eller att det rör sig om en skogsbrand. Det förekom inget bearbetat stenmaterial i sanden. Det tjocka brungråa sandiga, moiga lerlagret under förnan främst i schakt 2 är något förbryllande. Detta lager har i dess botten klippt av hålvägens övre delar så att lagerbotten bildade en rak kant över hålvägen, medan det i ytan på lagret syntes en tydlig sänka efter hålvägen. Fynden som påträffades låg under detta lager och även härdresten A2 som i ytan delvis skadats av lagret, tyder på att det skett en sporadisk odling på platsen som täckt över anläggningar och fynd men att man där efter återanvänt hålvägen och då har den övre sänkan ovanpå lagret bildats.

Åtgärdsförslag

UV Öst föreslår inga ytterligare åtgärder. Påträffade anläggningar undersöktes och borttogs inom ramen för förundersökningen.

Linköping i februari 2008-02-08

Bengt Elfstrand

Referenser

Tryckta källor

- Elfstrand, B. 2005. *Jordbruk och jakt vid två våtmarker. Del 2. Våtmarksutnyttjande under mesolitisk- och neolitisk tid samt äldre järnålder. Hålvägar och stenålderslämningar vid en våtmark. RAÅ 155, Kummelby 13:1, Hogstads socken, Mjölby kommun, Östergötland. Arkeologisk delundersökning – E4. Riksantikvarieämbetet UV Öst rapport 2005:58. Linköping.*
- Fromm, E. 1975. *Jordartskartan Linköping SO. Sveriges Geologiska Undersökningar. Serie Ae Nr 19. Stockholm.*
- Molin, F. 2006. *Kv Intellektet. Arkeologisk utredning med anledning av nya studentbostäder inom Valla koloniområde. Kv Intellektet 1, Valla 1:1, Linköpings stad och kommun, Östergötland. Dnr 421-170-2006. Arkeologisk utredning etapp 2. Riksantikvarieämbetet UV Öst rapport 2006:27. Linköping.*
- Ridderstad, A. 1918. *Östergötlands beskrivning, med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar. Del II:2. Stockholm.*
- Strid, J-P. 1987. *Linköpingsbygdens ortnamn. Linköpingsbygden. Linköping.*

Otryckta källor

- Franzén, G. 2001. *Betraktelse över Vallaskogens forntid. Stencil. Linköping.*
- Häradskartan över Hanekinds härad (delen Linköping) 1878.
- Linköpings Fredsmil 1670 (karta över Linköpingstrakten). Lantmäteriet i Gävle. D 64-1:6.
- Storskifteskartan över Valla 1774, Bengt Fineld. Lantmäteriet i Gävle. D 90-65:1.
- FMIS = Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Komun: Linköping

Socken: (S:t Lars) Linköpings stad

Plats: Valla, kvarteret Irrblosset 2

Fornlämning: 294

Läge: Fastighetskartan 8F 5h, Linköping 085 57

Undersökningens mittpunkt: X6475,46 Y1487,79

Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Höjdsystem: Fristående

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-778-2007

Länsstyrelsens dnr: 431-25697-06

Länsstyrelsens beslutsdatum: 2007-04-20

Projektnr: 1520921 (10621)

Intrasisprojekt: O2007019

Rapportnr: 2008:10

Ansvarig arkeolog: Bengt Elfstrand

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Kostnadsansvarig: Linköpings Kommunala Fastigheter AB

Undersökningstid: 2007-07-11, 2007-09-26–27

Undersökningsområde: Ca 3500 m²

Undersökt yta: 130 m²

Fynden och kolprover förvaras på UV Öst i väntan på fyndfördelning.

Rapportmaterialet förvaras på ATA (Antikvarisk topografiska arkivet) i Stockholm.

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Schakt 1

Schakt 1 låg i södra delen av kvarteret. Schaktet drogs svagt mot nordnordväst. 4 m norr om ett staket. Schaktet var 11,5 m långt och 1,5 m brett samt 0,45 m djupt. Överst i schaktet var det ett 0,10 m tjockt förnalager av gråsvart sandig mylla. Under detta låg ett 0,20 m tjockt beige-grått sandlager som innehöll sparsamt med kolsplitter och små bitar rundnött bränd lera (F4) i hela schaktet. En söm av järn fanns på ytan av detta lager. Lagret vilade på gul lerig sand med glest förekommande 0,20–0,05 m stora stenar i hela schaktet.

Schakt 2

Schakt 2 är dragen mitt i undersökningsområdet. Den började 5 m söder om hålvägen A1, korsade den och fortsatte mot norr. Schaktet var 27 m långt, 1,5 m brett samt 0,35–0,50 m djupt. Ca 16 m av schaktets södra del gick rakt norrut och vek därefter av mot nordnordost ca 11 m. Från schaktets södra ände mellan 6,10 m och 8,10 m syntes en 0,25 m djup flack sänka efter hålvägen A1 i markytan. Under den 0,10 m tjocka svartaktiga humusblandade förnan låg ett 0,35–0,50 m tjockt sandigt, moigt lerlager ovanpå gul bottenlera. Söder om hålvägen var lagret sandigare och under detta låg 4 spridda skärvstenar, en bit bränd lera (F3) och en halv hästsko (F1) 0,5 m djupt i övergången till den gula lerbotten. Detta sandiga moiga lerlager täckte alla anläggningar och fynd och hade en plan botten över hålvägen medan hålvägen syntes i markytan ovanpå detta lager(?). Omedelbart norr om hålvägens sänka framkom en härdrest (A2). I norra delen av schaktet var leran något blandad med morän.

Schakt 3

Schakt 3 låg i norra delen av undersökningsområdet ca 7 m söder om elcentralens sydvästra hörn och rakt söderut. Schaktet var 24 m långt och 1,5 m brett i norr men vidgades till 2 m i söder samt 0,35 m djupt. Under en svartaktig 0,10 m tjock humusblandad lerförna började i norr en gul lerig morän med spridda kantiga och rundade stenar 0,05–0,20 m stora. Ett lager av sandig moig lera ökade tjocklek mot söder ovanpå moränen. Lagret blev 0,35 m tjockt i södra änden där också moräninslaget minskade och övergick till gul lera. I södra delen 0,25 m djupt fanns en meterbred och 5 m lång mörkfärgning (A3) som var orienterad 10 grader mot öster.

Schakt 4

Schakt 4 drogs i nordvästra delen av undersökningsområdet. Schaktet gick i öst-väst så att det låg i förlängningen av de tre östliga hålvägarna. Schaktet var 16 m långt, 1,5 m brett och 0,20 m djupt. Under ett svartaktigt förnalager, 0,10 m tjockt, med inslag av mylla började gul lera med moräninslag och 0,05–0,20 m både skarpkantade och rundade stenar spridda över schaktet, dock mindre förekommande i östra delen där leran var moigare.

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

A1 (schakt 2) hålväg

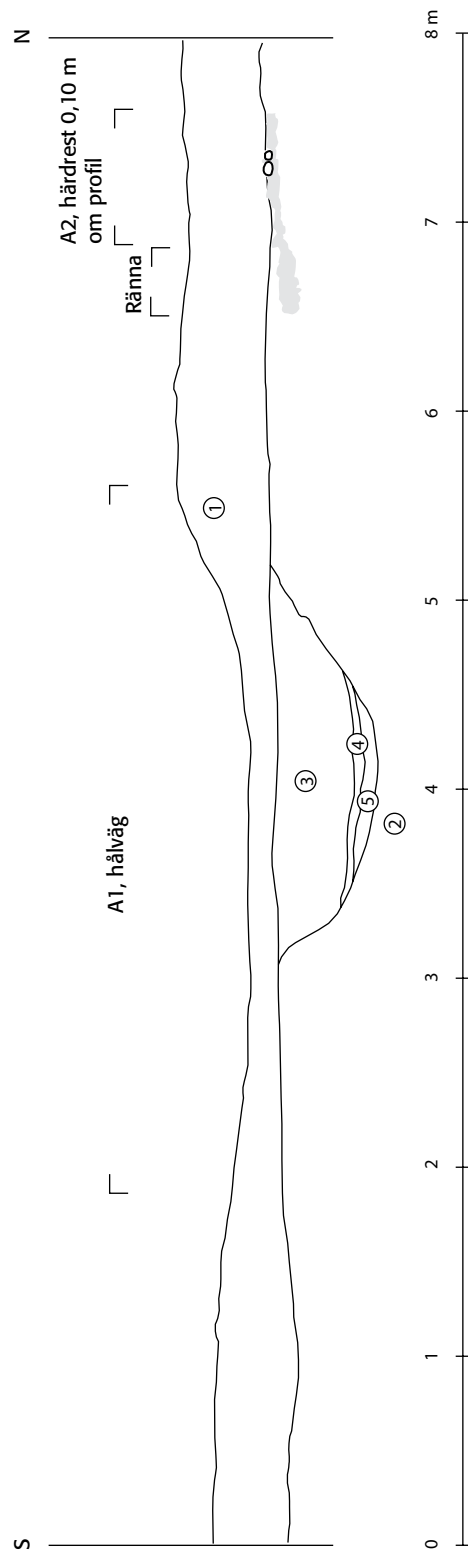
Gick tvärsöver undersökningsområdets mellersta del rakt mot nordost. 42 m av hålvägen låg inom exploateringsytan. I sydvästra delen fortsatte hålvägen söderut så att den var totalt 190 m lång och låg västligast i hålvägssystemet. Den nordöstra änden slutade vid GC-vägen som begränsade undersökningsområdet i öster. Förmodligen har delar av hålvägen förstörts i denna ände. Den syntes i markytan som en 2–3 m bred sänka, ca 0,25 m djup, inom undersökningsområdet. Ett tvärsnitt gjordes genom hålvägen. Denna bildade en konkav sänka ca 0,10 m under markytan. Sänkan var 2 m bred samt 0,55 m djup och var överst fylld med mörk brungrå humusblandad sandig lera i ett 0,45 m tjockt lager. Under detta nära hålvägsbotten fanns ett 0,05 m tjockt lager av brun lera med kraftigt sönderdelad träflis i en 1,20 m bred remsa. Detta vilade i sin tur på ett bottenlager av grå hårdpackad lera 0,05 m tjockt och 1 m brett. Detta lager vilade på den gula bottenleran i gropen.

A2 (schakt 2) härdrest

Låg omedelbart norr om hålvägen nära dess kant. Något sot och enstaka skärvstenar fanns ytligt i marken, medan själva härdresten kom 0,35 m djupt under ett lager av brungrå sandig, moig lera och under det ytligt liggande sotet som låg i detta lager. Härdresten var oregelbunden till formen och 0,70 m stor samt 0,07 m djup med plan botten och till synes skadad yta. Härden bestod av svagt sotig jord och lera. Sotet blev mer koncentrerat mot härdens botten där det också fanns kolsplitter (PK1). I sydvästra delen av härden låg några enstaka små brända ben (F2). I härdens centrum låg fem skärvstenar (PS1) i en ansamling. Utanför härden låg enstaka skärvstenar. Ca 0,60 m sydost om härden påträffades en oregelbundet rund, 0,40 m stor sotfläck. Sotet var uppblandat med lera. Mellan sotfläcken och härden gick en ränna av sotig lera som var 0,15 m djup samt 0,20 m bred. Rännan hade ojämna kanter. Söder om sotfläcken och även på rännans västra sida förekom tre 0,15 m stora rundade stenar på rad och en till låg väster om rännans kant. Härdresten vilade i gul lera.

A3 (schakt 3) mörkfärgning

Anläggningen låg i schakt 3:s södra del och bestod av en rak mörkfärgning som var ca 1 m bred och syntes inom en 5 m lång sträcka. Mörkfärgningen löpte 10° mot öster. Kanterna var ojämna och slutade diffust i båda ändarna. Mörkfärgningen låg 0,25 m under marken och hade en plan ovansida och botten samt var 0,05 m tjock. Lagret bestod av mörkgrå-brunsvart humusblandad lera som vilade i gul bottenlera.

1. Brungrå-grå sandig, moig lera.
2. Gul lera.
3. Mörk brungrå humusblandad sandig lera.
4. Brun lera med träffis.
5. Grå hårdpackad lera.

Fig 5. Profil över hålvägen A1 och intilliggande härden A2. Skala 1:40.

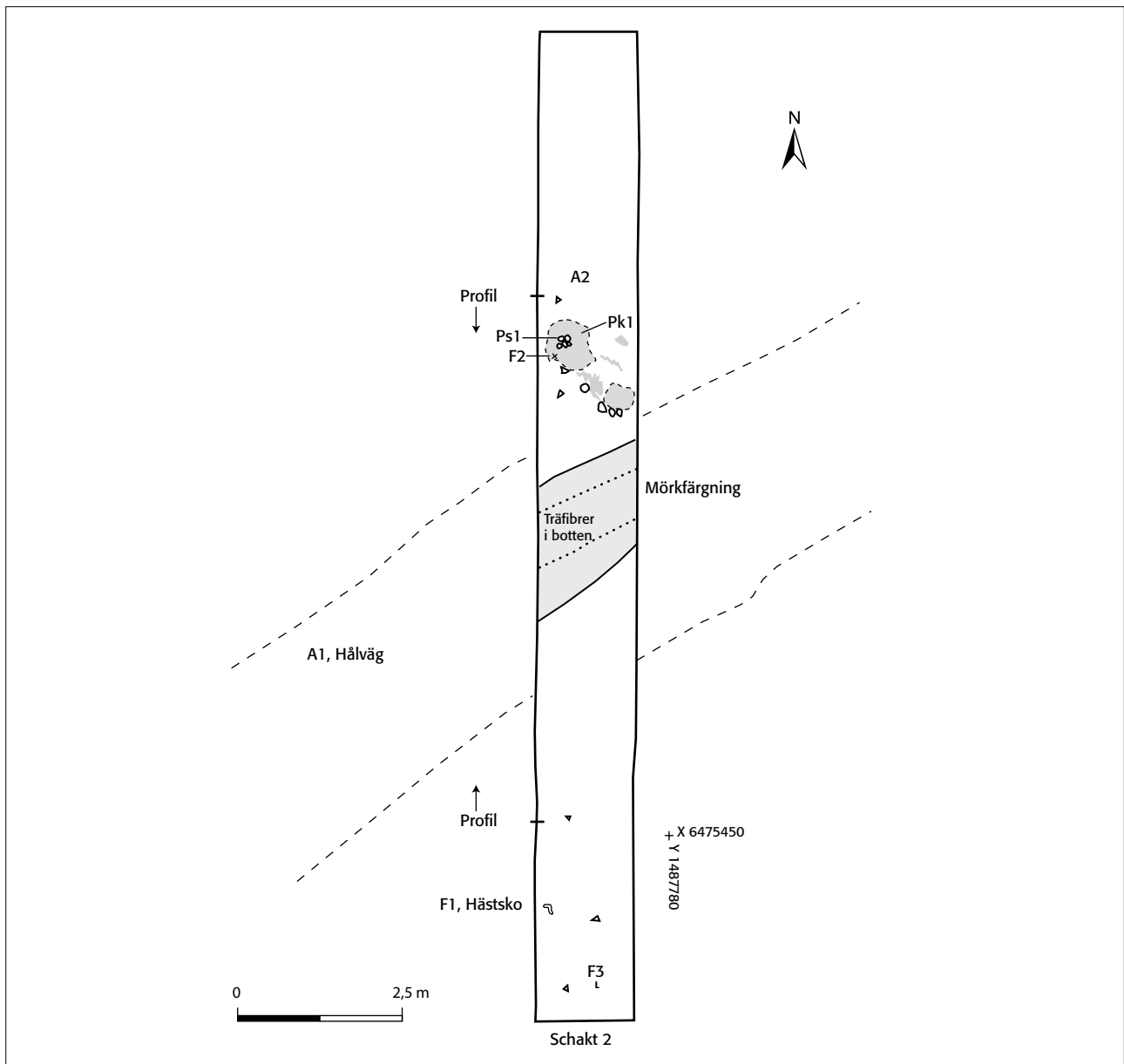

Fig 6. Plan över södra delen av schakt 2 som skär hålvägen A1 samt hården A2 norr därom. En hästsko låg i södra delen av schaktet. Skala 1:100.

Fig 7. Hålvägen syntes som en mörk rand i marken. Den syns mellan fyndstickorna. I bakgrunden syns ytan på hården. Foto från VSV. Bengt Elfstrand.